

Háborús gyermekrajzok

GALÉRIA - LXI. évfolyam, 49. szám, 2017. december 8.

Gyermekrajzokat a háborúról először a múlt század kilencvenes éveinek elején láttam, a Frankfurti Nemzetközi Könyvvásáron. Egy jó üzleti, ám kevésbé jó erkölcsi érzékkel megáldott szerb kiadó olyan háborús mesekönyvet adott ki, amelyet gyermekrajzokkal illusztrált. A szövegből nem sokat értettem – nem tudok szerbül –, de az világos volt, hogy az éppen akkor folyó délszláv háború a téma, a jók a szerbek, a gonoszok pedig a horvátok. A hátsó borító szövegéből kiderült: a célközönség a 6–10 évesek. Gyalázatos dolognak tartottam a gyermekrajzok ilyen, propagandacélú felhasználását. Akkor még nem tudtam, hogy a gyermekrajzok felhasználása – ha nem is ilyen bárdolatlan durvasággal – a háborús propagandában évszázados múltra tekinthet vissza. A németek, az osztrákok, a franciák, az oroszok és mi, magyarok is éltünk ezzel az eszközzel. 1915 nyarán az esztergomi főreáliskolában, majd Budapesten az Iparművészeti Múzeumban, később a Papnövelde utcai iskolában, Angyalföldön, a Tatai utcai elemiben, aztán Kolozsvárott (az Iparművészeti Múzeum anyaga), 1916-ban ismét Esztergomban stb. nyílt háborús gyermekrajz-kiállítás.

Így természetes. A háborús pedagógia, a sajtó, a közvetlen élmények (apa, báty, rokon frontra kerülése, esetleg „hősi” halála), a háborús képeslapok, az utcakép és a körülmények változása minden gyereket megérint minden hadban álló országban, ebből képek (és írások) lesznek, és ezeket a propagandagépezet felhasználja. Melléktermékként, jó esetben, a gyermekpszichológia, a pedagógia vonhat le megszívlelendő tanulságokat. Nálunk is így volt. Az egyértelműen propagandisztikus célokat szolgáló kiállítások közül üdítő színfoltként lóg ki a Papnövelde utcai, Nagy László által szervezett, ahol az elsőrangú cél deklaráltan más: gyermekpszichológiai indíttatású.

Kezdjük a történettel, szándékosan nem történelmet mondok, eszem ágában sincs a nagy háború eseményeit felmondani. Csak a történetdarabokról, a korabeli életről, az életképekről pár szót. Mindenekelőtt: a harc, a katona, főleg a fess, snájdig katonatiszt – mennyire mást jelentett. Érdeemes felidézni a gyermekjátékok kínálatát a századforduló utáni években, még a világháború kitörése előtt. A főváros legnagyobb áruháza, az 1911-ben megnyílt Párizsi Nagyáruház Mikulásra és karácsonyra gyermekjátékcsomagokat állított össze. 1912-ben a fiúknak szánt Mikulás-csomag patrontáskát, kardot, kő építőkockát, puskát, dobos, trombitát és ágyút tartalmaz. A nemi szerepek szigorú szétválasztásának megfelelően a lányoké „öltözött babát”, babaszobát, bababútort, főzőkályhát. 1913-ban a fiúknak – többek közt – céltábla jár fegyverrel és gumilövével, a lányoknak szokásos babázáskellékek.

Vagy egy életkép: noha Krúdy Gyula 1911-ben már népszerű író volt, az igazi siker csak akkor adatott meg neki, amikor egy ittas és megvadult huszártisztól elvette a kardját, s azt lovagias gesztussal egy hölgynek nyújtotta. Ebből legenda lett, *ez volt a leghasznosabb korabeli PR*, íme, a kor lovagja, aki fizikailag rendkívül erős, aki a női szívek bálványa, aki átmulatja az életét. Szinte mindegy, hogy a történet igaz vagy nem, a korízlést remekül illusztrálja.

Krúdy világa a századforduló utáni Magyarország világa: kétségek, állandó anyagi és lelki bizonytalanság, ezzel együtt vagy ezeket kompenzáló, az emberek gyakorta meghatódnak, romantika, álomszerűség, a régi szép idők dicsérete. S az apró örömök, egy jó lakoma, egy üveg finom bor, egy elsuhanó dáma illata. Sok Alvinczi Eduárd és Szindbád országa e Monarchia-béli Magyarország. S akarva-akaratlan katonás: „valamerre katonák trombitáltak, és Szindbád sétapálcáját, mint egy kardot, hóna alá kapta, és bokázó, friss lépésekkel indult most már az A. Marchali-féle cukrászbolt felé, mint egykor hajdanában... Hátranézett, hogy miért nem csörögnek a sarkantyúk a sarkán” – olvashatjuk a *Szindbádban [A hídon*.

Negyedik út].

Az első világháború sajtóját böngészve – a sajtó ekkor valóban nagyhatalom – két dolog szembetűnő. Az egyik: bizonyos, hogy mi győzünk. Kudarcról nincs beszámoló, csak sikerről. (Itt, Egerben, jó példák erre az *Egri Újság* című napilap háborús tudósításai.) A másik, hogy mindjárt vége. Már 1915-ben s még gyakrabban 1916-ban a harcok befejezését ígérik (a végső győzelmet).

Ám minden borzalom, nélkülözés, szenvedés ellenére semmiképpen ne feledjük: ez az első, s nem a második világháború. Itt még megtörténnek furcsa dolgok. Mészáros Vilmos győri népfelkelő hadnagy háborús visszaemlékezéseiben olvasom, hogy a karácsony előtti napokban Przemyslben szolgált, ahol is egy bokorra tűzött levelet találtak. Németül volt, és Przemysl vára hősiességéhez volt címezve. Az erődparancsnok bontotta fel, s azt olvashatta benne, hogy „Przemysl vára hősiességének kellemes, nyugodt karácsonyi ünnepeket kíván az N.-ik orosz tüzérezred 4-ik ütegének tisztikara és legénysége. Kívánjuk, hogy minden legbensőbb kívánságuk teljesüljön!... így szólt az angyal: »Béke a földön a jóakarató embereknek!«” A levélre Martinek vezérkari ezredes oroszul válaszolt: „A közeledő orosz karácsonyra lovagias ellenfeleinknek mi is boldog ünnepeket kívánunk. Remélem, hogy az orosz karácsonyt már békében, együtt ünnepelhetjük meg!” És december 24-én elhallgattak az orosz, az ortodox karácsonykor a magyar ágyuk.

Süt a nap, a kép közepén virág, ballag a harci mén, előtte sétál a huszár – békét sugárzó háborús kép.

Azt gondolnánk, a gyermek, az iskolai és szülői elvárásoknak akarva megfelelni, a mindent elöntő propaganda hatására vagy csak a jókat látja, a mieinket, vagy csak a gonoszakat, a másokat, az ellent. Vagy szeretet, vagy gyűlölet. Ez többnyire igaz is. De, s ezt tartom a legérdekesebb tanulságnak, nem mindig. Több mint elgondolkoztató, hogy a nyolcéves Petrich Kató a japán katonát is az ellenség közé rajzolja ugyan, de a kép alján megjegyzi: „csak féllelenség”.

A kiállítás alkotóiból ketten hivatásos művészek lettek: Kőszegi Bella és Petrich Kató. Érdekes, hogy valahogy, valamilyen módon mindketten visszataláltak a gyermekkorhoz. Kőszegi Bella felnőtt művészként is gyermekrajzokat alkotott, mesekönyveket illusztrált, Pósa Lajos *Arany ABC*-jét, Móra Ferenc és Móra Panka meséit, a *Magyar Lányok*, *Az Én Ujságom*, *Magyar Ifjúsági Vöröskereszt* pedig rendszeresen közölte a sokszoknyás, koronás királylányokat, még szimbolista litográfiái is mesevilágot idéznek. Nehéz azonban elfogadni a „felnőtt művészként” minősítést olyan valakiről, aki 26 éves korában meghalt. Nem tudhatjuk, mi lett volna a gyermekeknek rajzoló, nagyon tehetséges fiatalból, ha a sors nem ilyen kegyetlen vele.

Petrich Kató élete másképpen alakult, bizonyos fokig szabályosabban. Felnőtt művészként festett képei, fametszetei, kiváló grafikai nem mesevilágot idéznek, bár – akárcsak Kőszegi Bella – élénken érdeklődött a népművészet iránt, ilyen jellegű alkotásait akár népi-népmesei ihletésűnek is mondhatnánk. Petrich a második világháború után kezdett általános iskolások számára kiadott tankönyveket illusztrálni – vélem, nem elsősorban művészi önmegvalósításként, inkább pénzkeresetként –, 1947-ben Bárczi Géza francia nyelvkönyvét, majd 1951-től az általános iskolai énektankönyveket. Megfelel ugyan az ötvenes évek elvárta realizmus követelményeinek, ám mindeközben mérhetetlen kedvesség, ne szégyelljük a szót, szeretet van a képeiben. Már csak azért is, mert a képek modelljei gyakorta saját gyermekei: a hintalovon vágató Áronka, a bájos Katika.

Nagyanyám ágya fölött lógott egy kép, nevezzük szentképnek, Szűz Máriát és a kis Jézust ábrázolta. Ám rajta volt a kis Jézus játéka is: egy ágyú. A kép festőjének aláírását gyerekként soha nem tudtam kiolvasni, de a dátumot igen: 1917. Ezt a világot idézi meg a kiállítás: *a kis Jézus játszik az ágyúval*.

(E lapszám grafikai anyagát a Gyermekvilágháború, 1914–1918 című, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum [Eszterházy Károly Egyetem] anyagából válogattuk. Kurátor: Bogdán Melinda, társkurátor: Dr. Petneki Áron, Günther Schreiber. Arculat: Bieder Anikó és Gelsei Balázs. A kiállítás helyszíne: Eger, Kepes Intézet, 2017. október 25.–2018. január 5.)

